

Verkorte versie

Basisverhaal Programma Natuur

‘Uitgangspunten voor communicatie’

november 2022

INLEIDING

Een gedragen verhaal over natuurherstel

Veel Nederlanders hebben een positief beeld bij natuur. Tegelijkertijd hebben zij geen duidelijk beeld van wat natuur is en wat ervoor nodig is om die in stand te houden. Ook weten veel mensen niet hoe zij daar zelf aan kunnen bijdragen.

Met het Programma Natuur investeren Rijk (Ministerie van LNV), provincies, terreinbeherende organisaties (Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en LandschappenNL) en uitvoeringsorganisatie Rijkswaterstaat in het herstel en behoud van natuur. Met een gezamenlijke communicatiestrategie willen zij komen tot een beter begrip van natuur, ander gedrag in de natuur en uiteindelijk tot een natuur inclusieve samenleving. Immers: zolang het nut van een gezonde natuur niet duidelijk is uitgelegd, is er (te) weinig begrip voor natuurmaatregelen en te weinig handelingsperspectief voor burgers om de natuur blijvend gezond te houden.

Belangrijk onderdeel van deze strategie is een 'gedragen verhaal' waarmee de waarde en het belang van een gezonde (robuuste) natuur het beste kan worden uitgelegd aan een brede groep van 'in natuur geïnteresseerde burgers', zodat bij deze groep een beter begrip kan ontstaan voor de natuur(herstel)maatregelen die overheid en terreinbeheerders nemen.

Dit natuurverhaal staat niet op zichzelf. Het vormt ook onderdeel van een groter kader, bijvoorbeeld voor het natuurdeel van het Nationaal Programma Landelijk Gebied, en komt terug in actualiteit zoals rondom stikstof en natuur.

Doelgroep:

In natuur geïnteresseerde burgers
(burgers die van natuur genieten)

Doel:

- **Bewustwording:** van het nut c.q. belang van een gezonde (robuuste) natuur
- **Begrip:** voor natuur(herstel)maatregelen die overheden en terreinbeheerders nemen
- **Gedrag:** laten zien hoe burgers zelf kunnen bijdragen aan een gezonde natuur

LESSEN UIT ONDERZOEK EN MEEDENKSESSIES

In een vooronderzoek hebben we kennis en informatie verzameld als basismateriaal voor een nieuw natuurverhaal. We hebben publieksonderzoeken doorgenomen, gesproken met onderzoekers, het netwerk in kaart gebracht en een drietal meedenksessies met deskundigen en betrokkenen gehouden. We zetten de lessen daaruit kort op een rij. In de tekst hieronder zijn links opgenomen naar het volledige rapport.

- Uit publieksonderzoeken komt naar voren dat het overgrote deel van de Nederlandse bevolking het erover eens is dat de natuur belangrijk is. Wat men als belangrijkste motivatie daarvoor noemt, is dat de natuur de basis is voor alles wat leeft. Bij het begrip natuur staan de positieve associaties sterker op de voorgrond dan de negatieve associaties, terwijl dat bij klimaat en milieu andersom is. Hieruit trekken we de conclusie dat veel mensen intuïtief het belang van natuur zien. Ze koppelen dit niet aan (eigen) handelen omdat zij het zien als verantwoordelijkheid van de overheid, omdat ze niet weten welke handelingen relevant zijn, of omdat het korte termijn belang (nu van het leven genieten) voorrang krijgt. Mensen vinden het erg dat soorten verdwijnen. Verlies-denken kan een sterke trigger, die te gebruiken is om mensen te 'raken'. Maar doemscenario's zonder positieve tegenhanger en een concreet gedragsalternatief zorgen juist voor apathie en niet-handelen. Koppel verliesverhalen daarom altijd aan een concreet gedragsalternatief met positief resultaat.
- Als we alle organisaties en mensen op een rij zetten die commitment hebben getoond bij de Agenda Natuurinclusief, zien we een breed en actief netwerk dat zich wil verbinden aan een positieve natuurboodschap en zich wil inzetten voor een natuur inclusieve samenleving. Dit brede netwerk is goed inzetbaar bij het vertellen en verspreiden van het (nieuwe) natuurverhaal.
- We hebben drie meedenksessies georganiseerd met verschillende groepen participanten: communicatieadviseurs van de dragende partijen van Programma Natuur (ministerie van LNV, provincies en terreinbeheerders), vertegenwoordigers van groene publieksgerichte organisaties en met de groep young (natuur)professionals.

Hierin hebben we gebruik gemaakt van drie perspectieven op natuur: de mens centraal, de natuur centraal en 'wij zijn natuur'. Dit zijn de belangrijkste uitkomsten:

- **'Wij zijn natuur' is een belangrijk perspectief dat door velen herkend wordt.** We zijn onlosmakelijk verbonden met de natuur. We hebben een maatschappij gecreëerd waarin we los staan van de natuur en haar zien als iets dat we gebruiken. Het is de oorzaak van de problemen waar we nu in zitten. Om het tij te keren is het nodig steeds sterk te werken en communiceren vanuit het idee 'wij zijn natuur';
- **Wij zijn onderdeel van natuur is logisch voor de deelnemers.** Het 'systeemverhaal' wordt gezien als een basiskennis en bewustzijn die overgebracht moeten worden: uitleggen hoe alles samenhangt en wat dat voor de mens en andere onderdelen van het systeem betekent;
- **Gebruik twee invalshoeken:** (1) laat het systeem en de samenhang zien (kennis en bewustzijn), (2) maak het persoonlijk (emotie, handelingsperspectief);
- **Vanuit het mensperspectief gaat het om een zo hoog mogelijke kwaliteit van leven.** Benader dit niet te klinisch of te zakelijk met alleen ecosysteemdiensten zoals schone lucht en water; mensen moeten natuur gaan ervaren en beleven;
- **Wat opvalt is dat deelnemers zelf aangeven dat zij de natuur centraal stellen,** maar ervan overtuigd zijn dat de doelgroep (de brede publieksgroep 'mensen die van de natuur genieten) de mens centraal stelt;
- **Kom met een wenkend perspectief,** een verhaal om te laten zien hoe goed of aantrekkelijk het kan worden.

Foto Saxifraga - Mark Zekhujs

HET GEZAMENLIJKE NATUURVERHAAL

De lessen uit de publieksonderzoeken en de meedenksessies zijn benut voor een concept-basisverhaal natuur. Dit concept is gepretest onder de doelgroep. Zo zijn we gekomen tot:

Het basisverhaal natuur

Natuur is de basis van alles wat leeft. Ook van ons. We realiseren het ons niet dagelijks, maar door natuur zijn we schatrijk: ze geeft frisse lucht, drinkbaar water, grondstoffen, voedsel, gezondheid, plezier, rust en ontspanning. We genieten van natuur en voelen ons blij en gelukkig met natuur om ons heen.

Wij zijn natuur

Natuur en mens zijn onderdeel van één systeem: leven op aarde. Al dat leven is met elkaar verbonden. Biodiversiteit, natuur, klimaat en milieu werken samen en hebben invloed op elkaar.

Veerkrachtige, sterke natuur helpt ons met de uitdagingen waar we samen voor staan. Ze beschermt ons tegen ziekten en plagen, droogte en extreem weer. Ze slaat CO2 op en zuivert de lucht die we inademen. Houdt ons hoofd koel, onze koelkast gevuld en onze voeten droog. We weten wel dat natuur belangrijk voor ons is. Toch lukt het niet altijd om ernaar te handelen. Hoe komt dat?

Grens bereikt

Jarenlang hebben we onszelf boven de natuur geplaatst. We zijn opgegroeid met het idee dat we natuur oneindig kunnen gebruiken, veranderen en ontwikkelen. We bedwongen het water, polderden land in en zagen kans om de economische productie steeds verder op te voeren.

We zijn nu zo ver dat we er niet meer omheen kunnen: we hebben de grens van wat we kunnen nemen van natuur bereikt. Natuur is niet alleen veerkrachtig maar ook kwetsbaar.

Het natuursysteem is ontwricht. Dier- en plantsoorten verdwijnen of sterven uit. We zien meer plagen en ziekten, droogte, hitte en overstromingen. Als we niets doen, gaan onze kinderen dit nog veel meer merken en is de wereld voor hen niet meer leefbaar.

Verandering is dichtbij

Gelukkig kunnen wij het nu veranderen. Het ligt in onze handen, dichtbij en binnen bereik. Want natuur is overal om ons heen. We kunnen de natuur en dus onszelf helpen. In plaats van een aarde met weinig soorten juist een florierende aarde doorgeven aan onze kinderen.

Door méér te willen. Meer natuur, meer leven. Meer planten, dieren, bloemen en bomen. Meer rijkdom, diversiteit, afwisseling en kleur. Meer rust en ruimte voor natuur. Meer groen om je heen, in je tuin of op je balkon, in de stad en op je werk.

Natuur heeft waarde. Goed zorgen voor natuur zorgt direct én indirect voor ons geluk, onze gezondheid en ons voortbestaan. Natuurherstel levert ons dus rijkdom én geluk én een toekomst op.

Werken aan natuurherstel

Het natuursysteem staat of valt met een grote diversiteit aan soorten. Veel bijzondere soorten zijn vooral nog te vinden in natuurgebieden, met name in Natura2000-gebieden. Het Rijk, de provincies en de natuurorganisaties werken daarom via het Programma Natuur aan natuurherstel in de Nederlandse natuurgebieden. De maatregelen in en rond de gebieden moeten ervoor zorgen dat bijzondere soorten een grotere kans hebben om te overleven, zich uit te breiden of terug te keren. En wij mensen, kunnen zo van de grote diversiteit van de natuur blijven genieten.

Naar een natuurinclusieve sameleving

Niet alleen binnen natuurgebieden wordt gewerkt aan natuurherstel, maar in het hele land. Het opnieuw rijk maken van de natuur in Nederland is een grote opgave. Daarom werken we er ook met zoveel mensen aan: overheid, natuurorganisaties en bedrijven. Iedereen kan meedoen! Jij ook. Wat kun je zelf doen? Veel.

Er is niet één oplossing. Alle kleine stapjes dragen samen bij en je kunt kiezen wat bij jou past. Van extra bloemen op je balkon tot het aanleggen van een voedselbos. Wat jij doet, doet er toe!

STRATEGISCHE UITGANGSPUNTEN

1. Geef het natuurverhaal een maatschappijbrede afzender

Aan de beweging die langzaam ontstaat in het kader van de Agenda Natuurinclusief en het Deltaplan Biodiversiteitsherstel is te zien dat de zorg en bereidheid om te handelen al breed gedeeld wordt. Om meerdere redenen is het gewenst, of misschien wel noodzakelijk, dat het natuurverhaal door veel afzenders wordt uitgedragen. De eerste reden is dat daarmee wordt getoond dat er een groot draagvlak is voor bescherming en herstel van natuur. Dat draagvlak is niet altijd zichtbaar, omdat de groep die bescherming en herstel steunt over het algemeen een wat stille groep is.

De tweede reden is dat de pretest laat zien dat als de overheid als enige afzender acteert, dit wrevel oproept bij (waarschijnlijk het iets meer donkergroene deel van) de doelgroep. Zij stellen dat dit ongeloofwaardig klinkt, omdat de achteruitgang van natuur al lange tijd te zien is en er in hun beleving te weinig aan gedaan is door de overheid.

Laat zien dat het natuurverhaal door veel overheden, organisaties en bedrijven wordt gesteund. En hoe zij dat concreet doen: door samen te werken in het Programma Natuur:

Met het Programma Natuur werken Rijk, provincies en natuurorganisaties aan natuurherstel in Nederland en aan een natuurrijke samenleving.

Het opnieuw rijk maken van de natuur in Nederland is een grote opgave. Daarom werken we er ook met velen aan. Iedereen kan meedoen. Jij ook.

2. Gebruik drie kernpunten in de communicatie

Elk verhaal over natuurherstel zou steeds de volgende drie kernpunten moeten bevatten. Deze komen idealiter terug in alle communicatieuitingen. Deze drie kernpunten zijn:

1. Het gaat over rijkdom en verbondenheid

Natuur gaat over rijkdom: over alle diversiteit, kleur, geur, leven in onze bossen, duinen, natuur langs de rivier, parken, de vogels, vissen, zoogdieren, bomen. Diverse, sterke natuur zorgt voor ons geluk en voortbestaan (gezonde lucht, water, bodem). Mens en natuur staan niet los van elkaar. We zijn deel van hetzelfde systeem. De een kan niet zonder de ander. Als we goed zorgen voor de natuur, zorgen we goed voor onszelf.

2. Zorg voor natuur is een breed gedragen wens

8 op de 10 Nederlanders vindt het belangrijk dat we goed voor de natuur zorgen en wil dat de overheid dit ook doet. Veel partijen werken er samen aan: overheden, bedrijven, groene organisaties en particulieren. 'We doen het met elkaar'.

3. Het is urgent (dringend én noodzakelijk), én we hebben handelingsperspectief

We moeten nu aan de slag, want er verdwijnen steeds meer soorten dieren en planten uit de Nederlandse natuurgebieden. De bossen, heide, beken, veengebieden, duinen moeten nu worden versterkt, anders gaat er teveel verloren. De rijkdom van natuur met alle diversiteit behouden en weer terugbrengen: dat is nu de inzet. Werken aan gezonde leefgebieden voor dieren, planten, bomen en aantrekkelijke gebieden voor onszelf om van te genieten en ons goed te voelen. Wat ieder van ons doet, doet ertoe. Ook als je bijvoorbeeld in een gebied bent waar aan de natuur gewerkt wordt (zie hieronder welke handelingsperspectieven je kunt gebruiken)

3. Geef een concreet handelingsperspectief: 'Wat jij doet, doet ertoe'

'Wat jij doet, doet ertoe', loopt als een rode draad door het natuurverhaal. Vanuit de verbondenheid van mens en natuur ('wij zijn natuur') is alle gedrag van de mens, ook op individueel niveau, van invloed. Of dat nu in een natuurgebied is, of in de directe leefomgeving. Vanuit dit besef is het belangrijk om duidelijk te maken hoe iedereen een bijdrage kan leveren aan een gezonde natuur, en dus ook aan natuurbehoud en -herstel. De concrete omgeving c.q. situatie waarin de doelgroep zich bevindt is hierin bepalend voor het handelingsperspectief en de in te zetten communicatie.

	Concrete handelingen
Natuurgebied	Wat jij doet, doet ertoe: <ul style="list-style-type: none"> - houd je hond aan de lijn - blijf op de paden - neem je afval mee - bezoek niet na zonsondergang - raap zwerfafval op tijdens je natuurwandeling
Sociale omgeving	Wat jij doet, doet ertoe: <ul style="list-style-type: none"> - neem je kinderen mee naar het bos - praat met familie en vrienden over wat natuur betekent voor jou, het belang van natuur en wat jij daar zelf aan doet - volg je lokale boswachter en nodig anderen uit om dit ook te doen
Eigen omgeving	Wat jij doet, doet ertoe: <ul style="list-style-type: none"> - neem een groene fietsroute naar je werk - plant (inheemse) bloemen en planten in je tuin - leg een groen dak aan - raap zwerfafval op in je buurt - koop je boodschappen bij een duurzame boer in de buurt - overtuig je gemeente over te stappen op ecologisch groenbeheer van berm en plantsoenen - consumeer duurzaam en natuurbewust

4. Taalgebruik: maak natuur en natuurherstel concreet en tastbaar

Benadruk de onderliggende waarde van natuur

Natuur is voor iedereen anders. In plaats van te vervallen in discussies over wat natuur is, is het belangrijk te focussen op de onderliggende waarden van natuur, en die expliciet te maken in het taalgebruik: natuur is rijkdom, meer natuur, meer leven, natuurherstel brengt rijkdom, biodiversiteit is leven.

Maak natuur concreet

Maak de natuur waar het over gaat, zo concreet mogelijk, met de namen van soorten, geografische namen, de verschijningsvorm (het type natuur), zodat iemand een helder plaatje voor zich ziet, weet waar het over gaat.

Gebruik woorden om over natuur te spreken die een koppeling maken met de zintuigen. Het gaat om woorden die aansluiten bij wat de doelgroep kan voelen, ervaren, ruiken, zien, beleven: geurende bloemen, de ochtendzon op je huid, het getwinkel van vogels, het lome, zomerse zoemen van hommels, frisse lentegras onder je voeten, oude bomen waar je bij kunt schuilen.

Lidwoorden (de, het, een) vergroten de afstand tussen de zelfstandige naamwoorden waar ze bij horen. Om de afstand tussen mens en natuur juist te verkleinen, is het beter lidwoorden te vermijden: gebruik zo min mogelijk 'de' voor de woorden mens en natuur. Vermijd ook woorden die de 'kloof' tussen mens en natuur benadrukken, zoals tegenstelling, afstand, scheiding, tussen, hindernis, conflict.

Maak de noodzaak tot natuurherstel concreet

Bij het duiden van de urgentie voor natuurherstel is het ook belangrijk het probleem zo helder en tastbaar mogelijk te maken. Het gaat om: eeuwenoude bomen die omvallen, bossen en bomen die eruit gaan zien als kale staken, een stromende beek waar ijsvogels in jagen die permanent droog begint te vallen, de steeds kleinere kans op het zien van spelende konijnen in de duinen, of om stern en andere vogels te zien jagen boven het IJsselmeer.

Maak het natuurherstel concreet

Bij communicatie-uitingen over een specifieke plek of gebied (van provincie tot een lokaal natuurgebied) is het zinvol om zo concreet mogelijk te zijn over wat er op het spel staat, wat gewonnen wordt door te werken aan robuuste natuur én wat er voor nodig is om daar te komen. Dat kunnen ook maatregelen zijn die er niet uitzien als natuurherstel, maar wél noodzakelijk zijn voor herstel op langere termijn.

Wees in de communicatie over natuurherstel ook specifiek over wie wat doet: het Rijk betaalt, de provincies voeren uit samen met terreinbeheerders, et cetera.

5. Bouw op young professionals

Tijdens de meedenksessies kwam de groep young professionals (werkende mbo'ers, hbo'ers en wo'ers tussen de 20 en 35 jaar, actief in het werkveld van duurzaamheid, energietransitie, natuur, klimaat en milieu) overtuigend naar voren als potentiële 'kartrekkers' van het natuurverhaal.

Deze groep kan goed meedenken bij de ontwikkeling van communicatie-uitingen. Ze zijn zich zeer bewust van de problematiek rond natuur en klimaat, snappen de waarde en het belang van gezonde natuur en voelen de urgentie om in actie te komen. Vaak doen zij dit (al) buiten de gebaande paden om en beginnen gewoon hun eigen project of beweging.

Foto Saxifraga-Hans Dekker

6. Gebruik verbindende beeldtaal

Beeld en taal hebben hun eigen kracht. Met beeld kun je de beleving van je verhaal enorm versterken. Dat geldt zeker voor de combinatie met onze fotogenieke natuur. We geven hieronder enkele uitwerkingen.

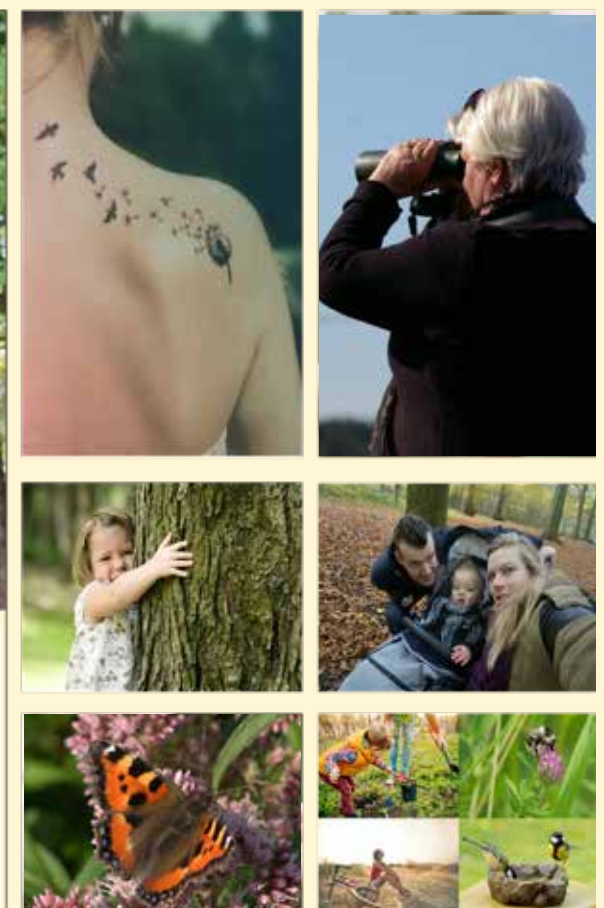
Hoe rijk wil je zijn?

In de beeldtaal kan de diversiteit, de veelkleurigheid, de veelzijdigheid van natuur naar voren komen en worden getoond. Het perspectief van een bloeiende bermen en velden, kleurrijke parken, waterkanten vol afwisseling, wateren waarin vogels spatteren of duiken naar vis, bossen waar spechten van zich laten horen en eekhoorns van tak naar tak springen, gebieden waar volop te genieten valt.

Wat is jouw natuur?

In de beeldtaal kan worden getoond dat iedereen als 'vanzelfsprekend' wel iets heeft met natuur, zonder zich daar misschien sterk bewust van te zijn.

HOE GEBRUIK JE DIT VERHAAL EN DE UITGANGSPUNTEN?

Kies de elementen die jouw verhaal versterken

Natuur komt als rode draad in veel beleid en communicatie voor. De ene keer als doel. Denk aan het verbeteren van omstandigheden om plant- en diersoorten een betere kans te geven. Soms ook als oplossing; als we zorgen dat er meer natuur komt, komt er ook meer ruimte (terug) om te ondernemen, woningen te bouwen en gezond te leven.

Het basisverhaal natuur en natuurherstel en de uitgangspunten kun je gebruiken om het belang van natuur te vertellen. Je hoeft niet altijd alle onderdelen te gebruiken, maar de stap om het belang van natuur expliciet te maken helpt bij de vraag 'waarom is deze maatregel, dit beleid, deze aanpak.... etc nodig'.

In het laatste hoofdstuk van de uitgebreide versie vind je een paar voorbeelden van toepassing. Hier geven we één uitwerking als voorbeeld voor natuurherstel in natuurgebieden in het kader van het Programma Natuur. .

Toepassing: waarom werken we aan natuurherstel?

Afzender en gebruik

Dit verhaal kan worden ingezet door overheden en natuurorganisaties. Misschien is de tekst wat lang en is niet elke organisatie gecharmeerd van elke zin. Dan kunnen die ook worden weggelaten. Zolang de centrale lijn overeind blijft:

- urgentie: het gaat niet goed met natuur in Nederland, terwijl dat de basis is van ons bestaan,
 - grote diversiteit is voorwaarde voor een goed functionerend natuursysteem,
 - daarom investeren we in behoud van bijzondere, zeldzame natuur,
 - dat geeft het perspectief van veerkrachtige, rijke natuur.
- Per gebied kan de hele tekst meer specifiek worden gemaakt: type gebied, welke natuur, welke soorten zijn in het geding.

Basisverhaal natuurherstel

Nederland heeft bijzondere natuurgebieden. Maar het gaat niet goed met de natuur in deze gebieden. Groot probleem is dat veel bijzondere soorten steeds zeldzamer worden. Ook verdwijnen er soorten. [Specifiek maken voor de afzonderlijke gebieden.]

De laatste decennia is veel stikstof in natuurgebieden terechtgekomen, de bodem is extra verrijkt met voedingstoffen. Dat is niet zo positief als het misschien klinkt. De overvloed aan stikstof zorgt ervoor dat soorten die daar niet tegen kunnen verdwijnen. Het gevolg is een kleinere variatie planten en dieren.

Foto Hanneke de Kruijff

Ook klimaatverandering en de afname van leefgebied hebben een negatieve invloed op natuurkwaliteit in Nederland.

Gaten in het natuursysteem

Als er steeds minder soorten zijn, vallen er gaten in onze Nederlandse natuur. Dat werkt als één systeem. Vergelijk het met een voetbalteam dat steeds slechter functioneert als er minder spelers in het veld staan. Terwijl veel mensen in Nederland graag zien dat de natuur goed beschermd wordt. Natuur is de basis van ons bestaan. Een goed functionerend natuursysteem hebben we heel hard nodig. Alle soorten planten en dieren samen vormen de basis van ons bestaan: van onze gezondheid, economie én ons geluk. Dit natuursysteem staat of valt met een grote diversiteit aan soorten.

Investeren in natuur

Veel bijzondere soorten zijn vooral nog te vinden in natuurgebieden, met name in Natura2000-gebieden. Rijksoverheid, provincies en terreinbeherende organisaties werken er samen hard aan om ze daar te behouden en weer toe te laten nemen in aantal. Daarom investeren we met het Programma Natuur fors in herstelmaatregelen, zowel in én rond de natuurgebieden.

Om succes te boeken is het nodig naar het hele systeem van een natuurgebied te kijken. De maatregelen zijn daarom gericht op herstel van de waterhuishouding, de bodem en verbindingen tussen natuurgebieden. De maatregelen moeten ervoor zorgen dat bijzondere soorten een grotere kans hebben om te overleven, zich uit te breiden of terug te keren. En wij mensen, kunnen zo van de grote diversiteit van de natuur blijven genieten.

Ruimte voor de bijzondere soorten

Het zijn steeds maatregelen waar goed over is nagedacht en waarvan bekend is dat ze een positief resultaat geven. Er zijn ook maatregelen bij die natuurbeheerders liever achterwege zouden laten en de natuur juist lijken te schaden: bomen kappen, met grote machines bodemlagen afschrapen of met vrachtwagens grond aan- of afvoeren. Dat gebeurt om weer ruimte te geven aan de bijzondere soorten in de natuurgebieden. Om zeldzame soorten te beschermen is het soms ook nodig de recreatie tijdelijk in te perken. Ook geen prettige maatregel, omdat beheerders liever mensen zien genieten van de natuur.

Noodzakelijke maatregelen

Toch zijn deze natuurherstelmaatregelen hoognodig. Alleen dan kunnen bijzondere planten- en diersoorten zich weer handhaven in de natuurgebieden. Zo krijgt de natuur weer meer veerkracht. [Specifiek maken voor de afzonderlijke gebieden: gunstig perspectief.]

Evt. toevoegen bij communicatie over overgangsgebieden:
Dat is ook in het belang van boeren, bouwers en vervoerders. Een rijke en veerkrachtige natuur is randvoorwaarde voor het laten plaats vinden van toekomstige activiteiten in deze sectoren.

Evt. toevoegen persoonlijk handelingsperspectief (bijv.):
Wil je weten hoe jij kunt bijdragen aan natuurkwaliteit in de natuurgebieden? Denk aan:

- kijk op de informatieborden wat mogelijk is en zorg dat je een goede gast bent in het gebied
- raap zwerfafval tijdens je natuurwandeling

